

Kahramanmaraş Depremleri ve Sivil Toplum

Gözlem Notları II

14 Nisan 2023

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve 11 ilde büyük yıkımlara sebep olan depremlerin üzerinden 2 aydan fazla zaman geçti. Sivil toplum kuruluşları (STK) depremin hemen sonrasında başlattıkları çalışmalarını çeşitlendirerek sürdürüyorlar. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) olarak, ilkinin Şubat ayında yayımladığımız Gözlem Notları'nın ikincisinde deprem sonrasında sivil alandaki eğilimleri ve yaşanan gelişmeleri derlemeye ve STK'ların kısa dönemde olduğu kadar, orta ve uzun vade de etkin biçimde çalışmalarını sürdürebilmeleri için önerilerimizi paylaşmaya devam ediyoruz.

Genel Gözlemler

Depremin ardından iki ay geçmesine rağmen sahadaki acil ihtiyaçların (özellikle barınma, su, hijyen, vb.) yoğun şekilde devam ettiği gözlemleniyor. Buna ek olarak, özellikle özel gereksinimi olan bireylerin ihtiyaç duydukları yaşamsal ekipmanların sağlanması konusu önemini koruyor.

Deprem bölgesindeki kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi, deprem sonrasında bölgeden ayrılarak farklı illere göç edenlerin ihtiyaçlarının tespit edilerek düzenli biçimde karşılanması önemli konulardan biri olmaya devam ediyor.

Depremden etkilenen illerde üretimin mümkün olan ölçüde yeniden başlaması, bu konudaki desteklerin artması bölgede yaşamın yeniden inşası sürecine katkı sağlaması öne çıkan konular arasında yer alıyor.

Molozların hızlı bir şekilde kaldırılması ve yıkılan yapıların hızlı bir biçimde yeniden inşa edilmesine yönelik çalışmalar, hassas ve planlı bir şekilde ele alınması ve yakından takip edilmesi gereken konulardan biri olmaya devam ediyor.

Sivil toplumu ilgilendiren yasal düzenlemelerin deprem sonrası döneme özgü çıkarılan karar ve kararnamelerle esnetildiği göze çarpıyor. Vakıfların, 13.02.2023 tarihli Vakıflar Meclisi Kararı; derneklerin ise 03.03.2023 tarihli 128 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca amaç ve çalışma konularına bakılmaksızın afete ilişkin faaliyette bulunabileceklerine yönelik değişiklikler, bunun iki önemli örneği arasında yer alıyor.

Sivil Toplum Kuruluşları

İnsani yardım alanında çalışan STK'lar temel ihtiyaçların temini ve koordinasyonu ile ilgili çalışmalarına devam ediyorlar. Buna ek olarak, aradan geçen iki ayda belirginleşen, daha katmanlı problemlere çözümler sunabilmek için çalışmalarını çeşitlendiriyorlar. Yapılan müdahalenin toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olması önemini korumaya devam ediyor. Ayrıca yürütülen koruma müdahalelerinin topluluk temelli olması önceliklendirilen konular arasında yer alıyor.

Belirli odak alanları kapsamında (eğitim, çocuk, sağlık, engellilik, insan hakları, kadın hakları, LGBTİ+ hakları, göçmen hakları, hayvan hakları vb.) çalışan STK'lar ise, birlikte çalıştıkları kitlelere yönelik ihtiyaçları tespit ederek çözüm üretmeye devam ediyorlar. Uzmanlıklarını bilgi üretimi ve yaygınlaştırma, atölyeler düzenleme gibi yöntemleri kullanarak da sahaya aktarıyorlar. Deprem bölgesinde izleme çalışmaları yürüten STK'lar ihtiyaçlar hakkında ayrıntılı raporlar yayımlıyorlar. Ayrıca çalıştığı alandaki ihtiyaçlara yönelik haritalandırma çalışmaları yapan STK'lar göze çarpıyor.

Koruma ve müdahale çalışmalarının özellikle depremden etkilenen şehirlerin merkezlerinde yoğunlaştığı gözlemleniyor. Sahadaki STK'ların bir bölümü bu sebeple çalışmalarını il merkezlerinden, ilçe, kasaba ve köylere kaydırarak merkezlerdeki destek mekanizmalarına ulaşamayan kişilerin ihtiyaçlarına yoğunlaşıyorlar.

İnşa edilecek yeni yerleşimlerin salt konut inşası perspektifiyle değil, insan ve çevre odaklı, bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekliliği alanda çalışan meslek uzmanları ve STK'lar tarafından yoğun şekilde gündeme getiriliyor. STK'lar bu konuyu merkezlerine alan acil eylem çağrılarında bulunuyorlar.

STK'ların kendi çalışma alanları dışında olan ancak deprem bölgesinde ihtiyaç duyulduğu anlaşılan alanları faaliyetleri kapsamına alabilmek için çaba içinde olduğu gözlemleniyor. Örneğin, deprem bölgesindeki kişilere yönelik psiko-sosyal destek ihtiyacının ön plana çıkmasıyla beraber bu alanda daha önce çalışmayan birçok STK'nın kaynaklarının bir kısmını bu çalışmalara yönlendirmeyi planladığı biliniyor. Bu alanda çalışmak isteyen STK'lar ortak hareket etmek üzere toplantılar yaparak iş birliği olanaklarını değerlendiriyorlar.

Deprem gibi afetleri takip eden dönemde artış gösteren okul terkinin, erken yaşta, zorla evlendirilmelerin önüne geçebilmek sahada çalışan STK'ların dikkat çektiği ve çalışmalarında önceliklendirdiği konular arasında bulunuyor. Bölgede kadınlar ve kız çocukları için güvenli alanlar, okul dönemindeki çocuklar ve ergenler için güvenli öğrenme alanları oluşturulması acil biçimde karşılanması gereken ihtiyaçlar arasında yer alıyor.

STK'lar için en önemli potansiyel iş birliği alanlarından birinin, kurulmakta olan konteyner kentlerde yapılacak sosyal çalışmalar için ayrılacak alanları paylaşmak olduğu gözlemleniyor. Bu alanlarda faaliyet yapılabilmesi için gereken izinlerin alınması aşamasında STK'ların iş birliği içinde hareket etmelerinin önemi vurgulanıyor ve bu doğrultuda hareket edilebilmesi için görüşmeler yapıldığı biliniyor.

Deprem sonrasında ortaya çıkan ve uzmanlık gerektiren konularda koordinasyon içinde hareket edebilmek için oluşturulan ağlar, platformlar ve izleme komiteleri çocuk, kadın, engelli, LGBTİ+ ve göçmenler başta olmak üzere deprem bölgesindeki grupların hak ihlallerine dikkat çekerek, temel haklara erişimleri konusunda ilgili bakanlık ve kamu kurumlarına acil taleplerini iletiyorlar.

Sahada çalışan STK'lar, ağlar ve platformlar çalışmaları için gönüllülük çağrılarını sürdürüyorlar. Bölgede yaşamın yeniden inşası uzun döneme yayılacağından gönüllülere olan ihtiyaç devam ediyor.

Yerelde faaliyet gösteren STK'ların güçlenmeleri ve desteklenmeleri, rehabilitasyon ve yeniden yapılanma sürecinde büyük önem taşımaya devam ediyor. Bununla birlikte, bu STK'ların, deprem bölgesi dışında faaliyet gösteren STK'larla bir araya gelmeleri, profesyonel ve gönüllü ekipleri arasında ihtiyaçlar doğrultusunda koordinasyon içinde olabilmelerinin öne çıkan konulardan biri olduğu gözlemleniyor.

Hak temelli kuruluşların bölgede insan haklarını izlemeye ve insani yardımların etkili ve adil ve insan onuruna yaraşır şekilde ulaştırılması hakkında çalışmalar yürütmeye başladıkları gözlemleniyor. Deprem bölgesindeki yurttaşlara yönelik yasal süreçlerle ilgili (delil toplama, dava ve izleme süreçleri) STK'ların hukuk birimleri, meslek odaları ve barolar uzman desteği sağlıyorlar.

Bireysel ve kurumsal bağışçılığın bu dönemde olduğu kadar önümüzdeki dönemde de STK'lar için büyük önem taşıyacağı, bu sebeple, şeffaflık ve hesapverilebilirlik ilkeleri doğrultusunda kurulacak açık iletişim önem kazanmaya devam ediyor. Düzenli bağışçılığın yaygınlaşması büyük önem taşıyor.

Depremler sonrasında bölgeye destek sağlamak amacıyla finansal ve operasyonel olarak büyüyen kuruluşların kapasitelerinin farklı açılardan desteklenebilmeleri öne çıkan konulardan biri haline geliyor.

Bireyler

Bireyler gönüllülük esasına dayalı faaliyetlere katılmayı sürdürüyorlar ancak sahadaki STK'ların gönüllülük çağrılarındaki iletişimlerini bu katılımın depremin ilk günlerindeki kadar yoğun olmadığına işaret ediyor.

Sahada gönüllü olarak bulunanların ihtiyaçlarının (barınma, hijyen, iyi olma halinin desteklenmesi vb.) göz önünde bulundurulması ve desteklenmesi önemli konulardan biri olmaya devam ediyor.

Bireysel bağışçılık pratikleri çeşitleniyor. Yurt dışında yaşayan ve deprem bölgesine destekte bulunmak isteyen bireylerin kitlesel fonlama sitelerini yoğun olarak kullandıkları görülüyor. Bununla birlikte, yurt dışında yaşayan kişiler Türkiye'deki STK'ları hibe yoluyla destekleyen kuruluşları da tercihleri arasında değerlendiriyorlar.

Bireylerin bölgedeki yerel üreticileri desteklemek için oluşturulan dayanışma ağlarında aktif rol aldıkları görülüyor.

Mahalleler arasındaki dayanışma ağlarının bu dönemde aktif bir iletişim kanalı olarak kullanıldığı, deprem bölgesine yapılacak desteklerin muhtarlıkların dışında sivil inisiyatifler aracılığıyla da hazırlandığı görülüyor. Oluşturulan iletişim grupları üzerinden ihtiyaçların güvenli bir şekilde temin edilmesi ve deprem bölgesine ulaştırılması hedefleniyor. Mahallelerde ve ilçelerde gönüllü arama kurtarma ekiplerinin oluşturulduğu gözlemleniyor.

Bölgedeki aynı ihtiyaçları karşılayabilmek için kendi kaynak ve uzmanlıklarını kullanan bireylerin oluşturduğu yapıların sayısının arttığı gözlemleniyor. Özellikle yeme-içme sektöründe çalışanlardan oluşan, bölgedeki günlük beslenme ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bir araya gelen gruplar uzun vadeye yayılan bir planlamayla yemek dağıtımını yapıyorlar ve aşevleri kuruyorlar.

Tasarım, mimari, antropoloji gibi disiplinlerde çalışan uzmanlar açık ve katılımcı süreçlerle yıkılan yaşam alanlarının tekrar inşası için iş birlikleri kuruyor ve çözüm üretmek için bir araya geliyorlar. Açık kaynaklı rehberler ve kılavuzlar erişime açılıyor.

Etki alanı yüksek kişilerin iletişim kanallarını deprem bölgesindeki süren ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların giderilmesi konusunda kullandıkları gözlemleniyor.

Uluslararası Filantropi Kuruluşları ve Hibe Veren Kuruluşlar

Yerelde faaliyet gösteren STK'ların desteklenmesini amaçlayan veya deprem bölgesinde yaşamın yeniden inşası için faaliyetlerde bulunacak STK'ların desteklenmesine yönelik yeni hibe programları oluşturuluyor. Bununla birlikte, deprem bölgesinde hayata geçirmek istediği çalışmaları olan aktivistlerin destekleneceği destek programları tanıtılıyor.

Diaspora bağışçılığı Türkiye'de deprem sonrası çalışmalar yürütecek STK'lar için önemini korumayı sürdürüyor. Buna ek olarak, yurt dışından Türkiye'ye kaynak aktaran kuruluşların kaynak geliştirme faaliyetlerinde (kermesler, dayanışma konserleri vb.) çeşitlilik yaptıkları gözlemleniyor.

Uluslararası filantropi kuruluşları Türkiye'deki kuruluşları hibe yoluyla direkt olarak destekleyebildikleri gibi daha önce ilişkilendirilmiş oldukları kuruluşlar aracılığıyla da desteklerini hayata geçiriyorlar.

Hibe veren kuruluşların, esnek ve hızlı biçimde karar alabilmelerinin ve kaynaklarını artırebilmelerinin sahada faaliyet gösteren kuruluşlar açısından ve ihtiyaçların giderilmesi noktasındaki önemi devam ediyor. Bu anlamda, ilk aşamadaki acil ihtiyaçların ötesine geçilerek daha uzun vadeli ihtiyaçlara yönelik, orta ve uzun vadedeki destekler için planlamanın arttığı gözlemleniyor.

Uluslararası filantropi kuruluşları arasında desteklerini acil ihtiyaçların giderilmesi için hızlı biçimde aktaranlar ve uzun vadede, ihtiyaçlar çeşitlendiğinde aktarmayı tercih edenler olmak üzere iki farklı yaklaşım benimsendiği görülüyor.

Ulusal ve uluslararası hibe veren kuruluşların orta ve uzun vadede hayata geçirilecek rehabilitasyon çalışmalarına desteklerini planlamalarının ve bu çalışmalarda kurulabilecek potansiyel iş birliklerini değerlendirmeleri önemini koruyor. Bununla birlikte, deprem bölgesine yönelik olarak aktarılacak desteklerin planlanma sürecinde yerelin ihtiyaçlarının yerel tarafından belirlenmesi ve desteğin aktarılacağı kuruluşun planlama sürecinde söz sahibi olabilmesinin önemi sıkça vurgulanıyor.

Özel Sektör Kuruluşları

Özel sektör kuruluşları, kaynaklarını deprem sonrası ihtiyaçların karşılanması için paylaşmaya devam ediyorlar. Bazı şirketlerin, kamu kurumlarıyla işbirliği içerisinde konteyner kentler kurmaya hazırlandığı görülüyor.

Özel sektör kuruluşları arasında deprem sonrası ihtiyaçların giderilmesi için STK'larla doğrudan ilişkilenen, kaynak ve imkânlarını STK'larla paylaşan kuruluşlar mevcut. Öğrencilere burs desteği sağlamanın bu tür işbirliklerinde öne çıkan yöntemlerden biri olduğu gözlemleniyor.

Depremden etkilenenler için istihdam programları başlatan kuruluşların sayısının artmaya başladığı gözlemleniyor.

Özellikle kültür-sanat ve eğlence alanında faaliyet gösteren kurumların deprem bölgesinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına düzenli destek sağlayabilmek için farklı başlıklarda etkinlikler düzenledikleri görülüyor.

Öneriler

Sivil toplum kuruluşlarının uzmanlaştıkları alanlarda faaliyet göstermeye devam etmeleri ve kapasitelerini güçlendirerek daha etkin biçimde çalışabilmeleri, bu dönemde olduğu kadar orta ve uzun vadede de büyük önem taşıyor. Yaptığımız izleme çalışmaları sonucunda aşağıdaki önerilerin kamu kurumları dahil olmak üzere ilgili tüm paydaşlar tarafından dikkate alınması ve hayata geçirilmesi gerektiğini düşünüyoruz:

- Bu süreçte yaşananlar STK'ların tabii olduğu, başta yardım toplama kanunu olmak üzere, mevzuatın kısıtlarını bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bu kısıtlar yayınlanan genelgeler ve alınan kararlarla söz konusu dönem içinde aşılırsa da kalıcı, çözüme yönelik ve sivil toplum için elverişli bir ortamı teşvik edecek, bütüncül bir düzenleme gerekliliği aciliyetini korumaktadır. STK'ları ilgilendiren mevzuatın dinamik, günün şartlarına cevap veren ve özgürlükçü bir anlayışla düzenlenmesi gerekmektedir.

- Bireylerin STK'larla ilişkilenmelerini teşvik edecek düzenlemeler hayata geçirilmelidir. Gönüllülükten bağışçılığa, bireyler ve STK'lar arasındaki ilişkinin kuvvetlendirilmesini sağlayacak mekanizmalar oluşturulmalı, özellikle bireysel bağışçılığı düzenli ve etki odaklı kılacak teşvikler sunulmalıdır.

- Deprem bölgesi ve çevresinde, yerelde faaliyet gösteren STK'ların desteklenmelerine yönelik programların hayata geçirilmesi, yeniden yapılanma çalışmalarının sürdürülebilirliği açısından önemini korumaya devam etmektedir. Hibe veren kuruluşlar, uluslararası filantropi kuruluşları ve özel sektör kuruluşları bu alandaki desteklerini planlarken katılımcı bir yaklaşımı ve çalışma pratiğini önceleyerek, yerelin ihtiyaçlarına cevap veren, olabildiğince esnek ve uzun vadeli çalışmalar hayata geçirmelidir. Depremden etkilenenlerin, deprem alanındaki ihtiyaçların giderilmesi konusunda söz sahibi olmaları da önceliklendirmesi gereken unsurlardan biridir.

- Depremden etkilenen hassas grupların ihtiyaçları konusunda kamu idaresi ve uzmanlaşmış STK'lar arasında, ayırım gözetmeksizin, eşit paydaşlık ekseninde etkin iş birliği kurulmalıdır.

- Bu dönemde finansal ve operasyonel olarak büyüyen STK'ların ihtiyaçları doğrultusunda desteklenmeleri ve kapasitelerinin güçlenmesi önemli konulardan biri haline gelmiştir. Bu bağlamda deprem bölgesindeki STK'ların ve deprem bölgesine yönelik faaliyetler hayata geçiren STK'ların ihtiyaç duyabilecekleri desteklere ulaşarak, kurumsal kapasitelerinin desteklenmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır.